

KULA HALILARI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU¹

KULA RUGS AND THEIR CURRENT SITUATION

Bilge Aygar²

Sema Etikan³

ÖZ

Manisa İli Anadolu'nun, dokuma kültürünün yüzyıllar öncesinden gelen geleneklerle devam ettirildiği önemli yörelerinden biridir. Yörede dokuma kültürünün oluşumuna katkı yapan Gördes, Yuntdağı gibi birçok önemli yerleşim merkezi bulunmaktadır. Bu yerleşim merkezlerinden biri olan Kula ilçesi de kendine özgü renk, motif ve desen özelliklerine sahip geleneksel halıları ile isim yapmış bir yöredir. Ancak son zamanlarda geleneksel dokumacılığın, başta ticari kaygılar olmak üzere birçok etken sonucunda yaşadığı değişim Kula halılarında da kendisini hissettirmektedir. Bu çalışmada Kula halılarının renk, motif ve desen özelliklerinde görülen bu değişimin belirlenmesi ve Kula halılarının günümüzdeki durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Kula halılarının üretiminde ciddi bir azalma olduğu, bugün ilçe merkezinde tüccara dokuma yapan birkaç aile ve İlçe Belediyesi dışında bu sanat ile uğraşan kimsenin kalmadığı belirlenmiştir. Çalışmada Kula halılarında en belirgin değişimin 1995 tarihinde dokunan halılarda olduğu görülmüş ve bu tarihten sonra dokunan halılar günümüz Kula halıları olarak değerlendirilmiştir. Renklerde görülen değişimin en önemli sebebi ticari kaygıların ön planda tutularak dokumaların renklerinin tüketici tercihlerine göre şekillendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bununla beraber tüccar ve İlçe Belediyesinin çabaları ile devam eden yöre halıcılığında, büyük ölçüde geleneksel desenlere sadık kalınsa da zaman içerisinde motiflerde de bazı bozulmalar yaşandığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kula, dokumacılık, halı.

¹ Başvuru tarihi: 03.11.2014 Kabul tarihi: 13.01.2014

Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 3911-YL1-14 numaralı proje ile desteklenen "Kula Halılarının Renk Motif Ve Desen Özelliklerinde Görülen Değişim Ve Nedenleri" konulu Yüksek Lisans Tezin'den oluşturulmuştur.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

³ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, semaetikan@mynet.com

ABSTRACT

Manisa Province is one of important regions of Anatolia where weaving culture continued from centuries-old traditions. In the region, there are many important residential centers such as Gördes, Yuntdağı that contribute to the formation of weaving culture. Kula town, one of these settlements, is a region made a name with its traditional carpets having specific colors, motives and patterns features. However, recent changes traditional weaving experiencing, primarily as a result of commercial concerns and including many other factors is made itself evident in Kula carpets. In this study, determination of changes in the colors, motives and patterns of Kula carpets and identification of the current status is intended. As a result of the research, a very serious decrease in weaving of Kula carpets and apart from a few families engaged in weaving for traders and town municipality, no one dealing with this art is observed. In this study, the most significant change in Kula carpets has been seen in the carpets woven in 1995 and the carpets woven after that date are treated as present-day Kula carpets. It is specified that the most important reason for the change in colors arises from optimization of weaving colors according to customer preferences by keeping at the forefront of commercial concerns. However, although largely adhered to traditional motives in region carpeting with the ongoing efforts of merchants and town municipality, some deterioration in motives have been identified.

Key words: Kula, weaving, carpet.

1. GİRİŞ

El sanatları önceleri insanların ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkmış, zaman içerisinde de toplumların kendi kültürel değerleri ile şekillenerek her toplumun kendine özgü geleneksel sanatları oluşmuştur. Türk kültürünün geleneksel sanatları içerisinde de el dokuması halıcılığın ayrı bir yeri vardır. Anadolu'nun birçok yöresinde dokunmuş ve günümüze kadar ulaşabilen el dokuması halılar, birbirinden farklı renk, motif ve desen özellikleri ile Türk Halı Sanatını şekillendirmektedir.

Anadolu'nun halı sanatını şekillendiren merkezlerinden birisi de Manisa'dır. Manisa, Spil dağı ve Gediz nehri arasında, İzmir- İstanbul karayolunun kuzeyinde, İzmir'e 36 km uzaklıkta olup Ege bölgesinin önemli bir ilidir. Manisa yöresinde 13. yy.'dan sonra yerleşik hayata geçen Yörük ve Türkmen boyları bu süre içerisinde gelenek ve göreneklerini korumuş ve halı sanatını devam ettirmişlerdir (Anonim, 2000:185).

Batı Anadolu'nun önemli merkezlerinden olan Manisa ilimizin halıcılık sanatı ile uğraşan yerleşim yerlerinden biri de Kula ilçesidir (Anonim, 2000:65).

Kula'nın ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Türklerden önceki dönemlerden kalan ve yerleşim yeri olduğunu gösteren kalıntılara veya eserlere fazlaca rastlanmamakta, bulunan işlenmiş mermer parçaları ve kitabelerin yakın zamanda Kula'ya getirildiği kabul edilmektedir. Bunun yanında, bugün Kula'ya bağlı Gökçeören (Menye), Sandal ve Gölde yerleşim yerlerinin antik çağda Lidya şehir merkezleri konumunda olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. Bu merkezler sırasıyla, belli dönemlerde Lidya(M.Ö. 7.yy), Pers İmparatorluğu (M.Ö. 6.yy), Makedonya Krallığı (M.Ö. 4.yy), Selefkoslar (M.Ö. 3.yy), Bergama Krallığı (M.Ö. 2.yy) ve sonrasında Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalmış, Orta çağda (M.S. 395 - M.S. 1453) ise önemlerini yitirmişlerdir. Bu tarihten sonra Kula önem kazanmaya başlamıştır. İlçe, Anadolu'ya Türklerin göç etmesi ile Beylikler

Devri'nde Germiyanogullari'nin 15. yüzyilda da Osmanlılar'ın idaresine girmiştir (Tosun, 1986:23).

Denizden 630 m yükseklikte olan Kula'nın doğusu Eşme ve Gediz, batısı Salihli ve Gördes, kuzeyi Simav ve Demirci, güneyi Alaşehir ilçeleri ile çevrili olup yüzölçümü 960 km² dir (Tosun , 1986:23).

Kula seccade boyutunda dokunan halıları ile adını duyurmuştur ve Gördes halılarına benzerlikleri ile de Saray halıları grubuna giren önemli örnekler vermiştir (Aslanapa, 1999:25).

Kendine özgü renk, motif ve desen özellikleriyle Kula halıları, Türk Halı Sanatının köklü geleneğinin oluşmasında önemli bir yapı taşı olmuştur. Ancak son zamanlarda geleneksel dokumacılığımızın yaşadığı değişim Kula halılarında da görülmektedir. Ticari kaygıların sonucunda ortaya çıkan bu değişim daha çok halıların renk, motif ve desen özelliklerinde, kendisini belli etmektedir. Bu çalışmada da geçmişte dokunmuş ve bugün hala azalarak da olsa dokumacılığı devam eden Kula halılarının zaman içerisinde renk, motif ve desen özelliklerinde görülen değişimin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sürecinde Manisa ilinin Kula ilçesine bağlı Taşköprü mahallesi ile Ayazören, Başbüyük ve Encekler köyü, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve ilçe merkezinde yer alan Kula Evi(Kültür Müzesi)'ne ziyaretler yapılmış ve dokumacılarla karşılıklı görüşülerek yöre halıcılığı ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Ancak Taşköprü mahallesi ile Ayazören, Başbüyük ve Encekler köylerinde, daha önce geleneksel olarak halı dokumacılığı ile uğraşılmasına rağmen araştırma sırasında halı örneklerine rastlanılmamıştır. Yapılan ziyaretler ve incelemeler sonunda yöresel halı örnekleri Kula Belediyesine bağlı Kula Evi (Kültür Müzesi) ile ilçe merkezindeki çok az dokumacıda görülmüştür. Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının "Türk El Dokuması Halı Kataloğu" ile literatürde yer alan geleneksel Kula halıları da araştırma kapsamında incelenmiştir.

Belirgin değişiminin 1995 yılı ve sonrasında başladığı tespit edilmiş ve bu tarihten sonra dokunmuş halılar günümüz halıları olarak değerlendirmeye alınmıştır. Geleneksel halılar ile günümüz halıları arasındaki renk, motif ve desen özelliklerinde görülen farklar belirlenerek günümüz Kula halılarının özelliklerine ulaşılmıştır.

2. KULA HALILARI

Bu başlık altında Kula halılarının dokunmasında kullanılan tezgah ve diğer araçlar, iplik hazırlama ve dokuma tekniği ile halıların renk motif ve desen özellikleri açıklanmaktadır.

2.1. Dokuma Tekniği

Yörede, halı dokumada sarmalı tezgah kullanılmaktadır (Şekil 1).

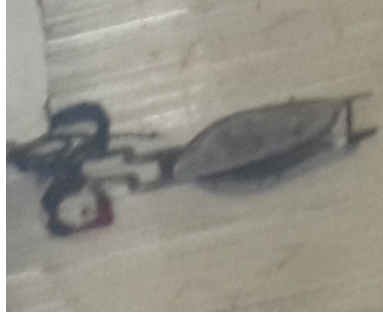
Şekil 1. Sarmalı halı tezgahı (Kula-Merkez/ Halk Eğitim Merkezi) (Aygar,2014)

Dokumacılıkta kullanılan yardımcı araçlar kirkit, makas ve bıçaktır. Yörede kirkite “ıstar bıçağı” denilmektedir. Atılan her sıra düğümden sonra geçirilen atkı ipliğinin sıkıştırılmasına yarayan bir araçtır. Metal ya da ceviz gibi sert ağaçtan yapılmaktadır. Kolay tutulması için ahşap bir sap kısmı bulunmaktadır. Kula yöresinde daha çok metal olanları kullanılmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Kirkir (Kula-Merkez) (Aygar,2014)

Makas Kula yöresinde “sındı” adı ile bilinmektedir, ayarlı ve ayarsız olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Halı makası-Sındı (Kula-Merkez) (Aygar, 2014)

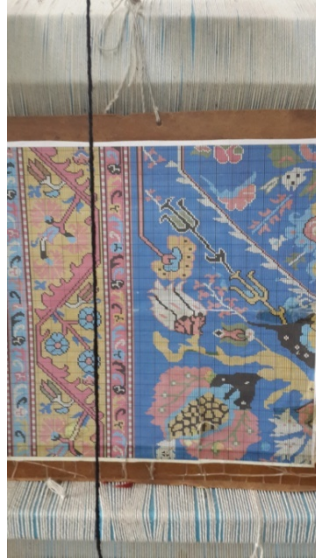
Halı dokumada kullanılan diğer bir önemli yardımcı araç olan bıçak ise halı dokuma sırasında çözgü ipine atılan düğümlerin kesilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Kula yöresinde halı dokuma tekniği; iplik hazırlama ve boyama, desen hazırlama, çözgü çözme, gücü bağlama, çiti ve kilim örme, düğüm atma ve bitirme işlemlerinden oluşmaktadır.

Geçmişte Kula’da halı iplikleri bölge koyunlarının yünlerinden dokumacılar tarafından elde edilerek oluşturulmakta, ceviz kabuğu ve yaprağı, soğan kabuğu, oya otu, sarıkız otu, serkele, papatya, alabada yaprağı, mazıda yaprağı, palamut(gozak), boş bitkisi, çalı bitkisi ve süpürge otu gibi bitkilerden elde edilen boylarla boyanarak dokumaya hazır hale getirilmekteydi (Deniz, 2006:347). Ancak günümüzde elde edilerek iplik hazırlama tamamen terk edilmiş, iplikler fabrikasyon

olarak hazır ve boyanmış halde temin edilmeye başlanmıştır. İpliğini beyaz-boyasız olarak satın alan çok az dokumacı da daha az zahmetli ve zaman alıcı olmasından dolayı bitkisel boyaaların yerine yapay boyaaları tercih etmektedir.

Kula yöresinde dokumacılar dokuma işlemine başlamadan önce özel olarak desen hazırlamamakta, eski desen örneklerine veya önceden dokunmuş olan halıların motiflerine bakarak dokuma işlemini yapmaktadırlar. Yıllardır bu işi yapan dokumacıların birçoğu aynı motifleri sürekli dokudukları için ezberlemişler ve bu nedenle de herhangi bir örneğe bakmadan hafızalarından dokumaktadırlar (Şekil 4, Şekil 5).

Şekil 4. Kula halısı desen örneği (pafta) (Kula-Merkez) (Aygaz,2014)

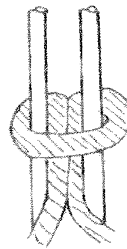

Şekil 5. Kula halısı desen örneği (pafta) (Kula-Merkez) (Aygaz,2014)

Kula'da dokunan halılarda kullanılan tezgah, sarmalı tip tezgah olması nedeniyle çözümlenmesi genellikle ayrı bir yerde çözülmekte ya da para karşılığında başkalarına hazırlanmaktadır. Daha sonra çözümü hazırlayan kişiler, dokumacının tezgahına çözümü aktarmaktadır. Çözüm çözme işlemi ve tezgaha aktarma işlemi tamamlandıktan sonra tekniğine uygun olarak gücü bağlama işlemi yapılmaktadır. Daha sonra gücü ağacının sol tarafına, çözüm tellerinin yarısı önde, diğer yarısı arkada kalacak şekilde tellerin öne ve arkaya geçmesini sağlayan varangelen ağacı takılarak dokuma aşamasına geçilmektedir.

Dokuma aşamasında öncelikle çiti ve kilim örgüsü yapılmaktadır. Çiti örgü, çift çözüm üzerine atkı iplikleri ile zincir yapılarak örülmekte ve kirkit yardımı ile sıkıştırılmaktadır. Kilim örgü ise halının başlangıç ve bitiminde havlı dokumanın dağılmasını önlemek için çiti örgü üzerinde yapılan düz bir dokumadır.

Çiti ve kilim örgüsü tamamlanan dokumalarda düğüm atma işlemine geçilmektedir. Kula halılarında Türk düğümü kullanılmaktadır (Şekil 6). Türk düğüm tekniği ile ilme atmak için; ilmelik iplik bir çift çözüm ipliğinin arasından geçirilip, sol çözümün önüne alınmakta ve tekrar sağ çözümün önünden arkaya doğru geçirilerek iki çözümün arasından aşağıya çekilmektedir. Bir sıra düğüm atıldıktan sonra düz olarak sağ taraftan ve çapraz olacak şekilde boncuklu sol taraftan atkı işlemi yapılmaktadır.

Şekil 6. Türk (Gördes) düğümü (Yazıcıoğlu, 1992:122)

Düğüm atma ve atkı ipliği ile sıkıştırma işlemi bittikten sonra ilme ipliğinin fazlası halı makası ile istenilen hav boyunda kesilmektedir. Bu işlem her sırada uygulanmaktadır.

Düğüm atma işlemi bittikten sonra başlangıçtaki gibi kilim örgüsü ve çiti örgüsü yapılmaktadır. Uygun saçak uzunluğu bırakıldıktan sonra halı tezgahtan kesilmektedir. Tezgahtan çıkan halıya bitkisel materyalden yapılan süpürge ile kuru süpürme işlemi veya gerekliyse yıkama işlemi yapılmaktadır.

2.2. Geleneksel Kula Halılarının Renk, Motif ve Desen Özelliği

Kula halıları, tarihsel gelişimine bakıldığında; 17. yüzyıldan itibaren yabancı şirketlerin etkili olmaya başladığı 1860'lı yıllara kadar süren birinci dönem ve 1860'lı yıllardan günümüze kadar gelen ve yabancı etkenlerin şekillendirdiği ikinci dönem olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Anmaç, 1997:5).

Kula halıları birinci dönem içerisinde 'Saray halıları' grubundadır. 17. ve 18. yüzyılları içeren bu dönemde en karakteristik örneklerini vermiştir. Coğrafi açıdan yakınlığı nedeniyle boyut ve desen açısından Gördes halıları ile de benzerlik göstermektedir. Gördes halıları gibi büyük bir çoğunluğu seccade boyutundadır. Malzemesi yün olan Kula seccadelerinde mihraplar üçgen şeklindedir ve sade dokunmuştur. Genelde mihrap kemerinin üstünde dikdörtgen şeklinde ayetlik (alınlık) bölümü bulunmaktadır. Bordürleri birden fazla ince şeritler şeklinde sıralanmaktadır. Bu şeritlerin sayıları 10'a kadar çıkabilmektedir. Çok geniş bordürlü olanları da görülmektedir. Bu geniş bordürlerde lale, karanfil, sümbül, penç ve hatayi gibi çiçek motifleri ile doldurulmaktadır (Anmaç, 1999:16-18; Aslanapa, 1987: 156; Aslanapa, 1993:134; Aytaç,1997:109; Bayraktaroğlu, 1999:61; Deniz, 2006:337).

Kula seccadelerin renkleri genellikle mattır. Geleneksel olarak kayısı ve altın sarısı ile lacivert, beyaz, zeytin yeşili, turuncu, sarı, mavi ve siyah renkler sık kullanılan renklerdir (Aslanapa, 1987: 156; Aytaç, 2006:75).

Kula halılarında düğüm şekli olarak yüzyıllardan beri Türk düğümü kullanılmıştır. Ancak 1960'lı yıllardan sonra dokunan örneklerde İran düğümü de görülmüştür (Anmaç, 1997:38; Deniz, 2006:350).

Kula halıları desen özelliklerine göre 16 grupta toplanmaktadır. Bunlar, Gemili(Mezarlı), Yılanlı, Sinekli, Namazlı, Kömürcü, Dilgozlu, Kafalı (Aslanbaş), Göllü, Bucaklı, İbrikli, Direkli, Bahçeli, Gelinli, Bergam, Elmalı ve Eski Kula olarak adlandırılmaktadır. Ancak Kula halıları desen özellikleri bakımından karışıklığa neden olmayacak bir şekilde incelenebilmesi için dört temel grupta toplanmaktadır. Bunlar, tek mihraplı, çift mihraplı, madalyonlu ve serpme motifli-serbest tasarımlı halılardan oluşmaktadır. Bu sınıflandırma Anmaç (1997) temel alınarak yapılmıştır (Anmaç, 1997:47; Anmaç, 1999:16-18).

Kula halılarının büyük bir çoğunluğunu mihraplı halılar oluşturmaktadır. Mihraplı halılar, tek mihraplı ve çift mihraplı halılar olarak iki grupta incelenmektedir.

Tek mihraplı halılarda zemin bazen boş bırakılmaktadır (Şekil 7). Bu halılarda mihrap kemerinin iç ve dış kenarında çeşitli çiçeklerden oluşan bitkisel motifler sıralanmaktadır. Mihrap zemininde ise çoğunlukla mihrap kemerinden sarkan çiçek ya da ibrik motifleri görülmektedir. Tek mihraplı Kula halılarının mihrap kemerinden aşağıya kandil yerine ibrik motifinin sarktığı ve yörenin diğer önemli halı merkezi olan Gördes halılarının da olduğu gibi zeminin iki yanında sütüncelerin yükseldiği örnekleri "Aslanbaş Kula" olarak adlandırılmaktadır (Şekil 8). 18. yüzyıl Saray tarzı Kula Halılarında sütünce sayısı ince bir şekilde 2 yada 4 olabilmekte, halk tipi seccadelerde ise sütünceler daha kaba dokunmaktadır (Anmaç, 1999:16-18; Deniz, 2000:43; Deniz, 2006:337).

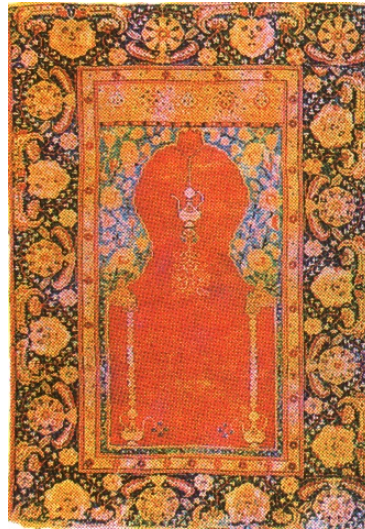
Bazı örneklerde mihrap zemininde vazodan çıkan çiçekler bazılarında da mezar ya da gemi motiflerinden oluşmuş manzara tasvirleri yer almaktadır. Bu halılar da "Vazolu Kula (Bahçeli Kula)" (Şekil 9) ve "Manzaralı Kula" (Şekil 10) isimleri ile bilinmektedir. Bazı örneklerde de zeminde selvi ağacı yer almakta ve bu halılar da "Selvili Kula" olarak adlandırılmaktadır. Tek mihraplı halılarda mihrabın üstünde ayetlik (alınlık) ve altında tabanlık bölümü ince bir şerit olarak yer almaktadır. Saray tipi olan seccadelerde sadece ayetlik (alınlık) bulunmaktadır. Bu

kısımlar bitkisel motiflerle –S- şeklinde çiçek ve hayvansal kökenli motiflerle süslenmektedir. Bazılarının alınlık bölümlerinde ayet yada hadis-i şerifler görülmektedir. Saray tipi olan seccadelerde sadece ayetlik (alınlık) bulunmaktadır. (Şekil 9) (Anmaç, 1999:16-18; Deniz, 2000:43; Deniz, 2006:337).

Tek mihraplı Kula halılarında zemin rengi olarak en çok kırmızı, lacivert, krem, sarı, siyah, açık yeşil ve açık mavi kullanılmaktadır (Anmaç, 1999:19).

Şekil 7. Kula Halısı (Tek Mihraplı) (17.yy - Türk ve İslam Eserleri Müzesi) (Anonim 1992a)

Şekil 8. Kula Halısı (Aslanbaş Kula), (Anmaç, 1999:146)

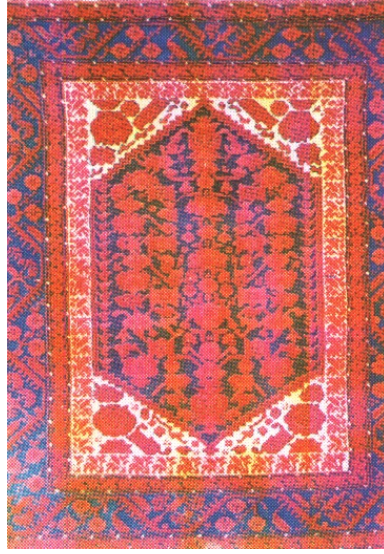

Şekil 9. Kula seccade (Vazolu Kula - Bahçeli Kula - 1907 tarihli), (Deniz, 2000:264)

Şekil 10. Kula Halısı (Manzaralı Kula) (19.yy - Private Collection) (Anonim 1992a)

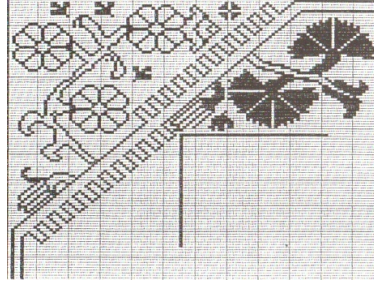
Kula halılarında tek mihraplı halılardan sonra en çok çift mihraplı halılara rastlanılmaktadır. Çift mihraplı Kula halılarının 18. yüzyılda görülen ve Kömürcü Kula (Şekil 11) olarak adlandırılan türlerinde mihrap kemeri karşılıklı gelmekte ve birleşerek ortada bir altıgen oluşturmaktadır. Altıgeni üstte ve altta yer alan vazolardan çıkan çiçekler kaplamaktadır. Kömürcü Kula halılarında 18. yüzyılda zemin rengi kırmızıdır. Zemin renginin 19. yüzyılda koyu kızıl kahve, 20. yüzyılda ise siyah olarak dokunduğu örnekler görülmektedir. Çift mihraplı halılarda ayetlik (alınlık) ve tabanlık bölümü bulunmamaktadır (Anmaç, 1999:20-21).

Şekil 11. Kula Halısı (Çift Mihraplı Kömürcü Kula - 20. yy. başı), (Anmaç, 1999: 148)

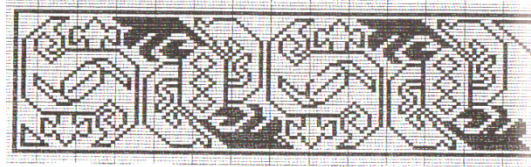
18. yüzyılda ortaya çıkan bir başka halı da “Sinekli Kula”dır. “Sinekli Gördes” olarak adlandırılan halılarla benzerlik gösteren bu halılarda zeminde yer alan küçük desenler sineğe benzetilerek bu adlandırma yapılmıştır (Deniz, 2006:338).

Çift mihraplı Kula halılarının en karakteristik özelliği de yörede “sarı sulu”ya da “Hacı Recep suyu” olarak adlandırılan bordür desenidir (Şekil 12). Bu desenin 19. yüzyılda İngiliz şirketlerin Batı Anadolu’da halı üretimi konusunda faaliyet göstermeleri ile yöre halıcılığına girdiği düşünülmektedir. “S” şeklindeki uzanan dala birleşik dokunmuş karanfil ve rozet çiçekleri, bazen de bunlara lale ve sümbül motiflerinin eklenmesi ile oluşmuş bu desen halıyı çevrelemektedir. Genellikle sarı zemin üzerine dokunmakla birlikte bazı örneklerde zeminin lacivert gibi koyu renklerde olduğu da görülmektedir. Şekil 11’de görülen çift mihraplı Kömürcü Kula halısının bordürleri de “sarı sulu” deseni ile dokunmuştur (Anmaç, 1999:20-21; Deniz, 2000:43).

Şekil 12. "Sarı sulu" (Hacı Recep suyu) deseni (Anmaç, 1999:159)

Çift mihraplı halılarda bordürde yaygın olarak yer alan bir diğer önemli bordür deseni de tek mihraplı seccadelerin ayetlik (alınlık) bölümüne dokunan -S- şeklinde ejder motifidir. Bu motif geniş bordürde sıralanarak halıyı çevrelemektedir (Şekil 13) (Anmaç, 1999:21).

Şekil 13. -S- şeklinde ejder motifi (Anmaç, 1999:154)

Kula halılarının bir diğer grubu olan Madalyonlu halıların en önemli örneği de Yılanlı Kula (Şekil 14) olarak bilinmektedir. 19. yüzyılda ortaya çıkan Yılanlı Kula halılarında, ortada lacivert veya siyah zemin üzerinde çiçek motifleri ile oluşturulmuş altıgen bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun üstünde ve altında ise kalın bir dala birleşik olarak dokunmuş karanfil ve lale gibi çiçek motifleri bulunmaktadır. Halının altında ve üstünde simetrik olarak yer alan bu dal motifinin yılanı benzetilmesinden dolayı bu halılara "Yılanlı" adı verilmektedir. Yılanlı Kula halılarında görülen bordür deseni, Kömürcü Kula halılarında görülen "sarı sulu" (Şekil 12) desenidir (Anmaç, 1999:21-22; Deniz, 2006:341).

Şekil 14. Kula Halısı (Yılanlı Kula) (19.yy - Private Collection) (Anonim 1992a)

Kula yöresinde ayrıca dokumacıların kendi beğenileri ile oluşturdukları serpme ya da serbest tasarımlı olarak adlandırılan halılar da dokunmaktadır.

3. KULA HALILARININ TARİHSEL SÜREÇDE YAŞADIĞI DEĞİŞİM VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Günümüzde Kula'da halı dokumacılığı yok denecek kadar azalmıştır. Yörede ticari amaçlı halı dokumacılığı ile uğraşan tek bir tüccar ilçe merkezinde ikamet eden birkaç dokumacıya sipariş usulü halı dokutturmaktadır. Halı desenleri geleneksel Kula halılarının desenlerine büyük ölçüde sadık kalarak hazırlanmaktadır. Bununla beraber ilçe belediyesinin Halk Eğitim Merkezi ile ortaklaşa yürüttüğü çalışma ile de geleneksel Kula halıları dokunarak Kula Evi (Kula Müzesi)'nde sergilenmektedir. İlçeye bağlı köylerde dokumacılar artık bu uğraşmayı sürdürmemektedir.

Kula halılarında bugün geldiği son durumu hazırlayan değişim, İngiliz şirketlerinin Batı Anadolu'da el dokuması halı üretimine başlaması ile gerçekleşmiştir. Bu şirketler 1890 yılından itibaren Avrupa'da hazırlanan desenleri Anadolu'da dokutarak tekrar Avrupa'ya İzmir limanından ihraç etmişlerdir. 1908 yılında da "Doğu Halıları İmalatçıları Şirketi" adı altında birleşerek iflas ettikleri 1929 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Anadolu halı kültürüne giren bu yabancı

desenler şirket faaliyetin yürütüldüğü birçok yörede dokuma geleneğinin bozulmasına neden olmuştur. (Eldem, 1971:124; Bozkurt, 1997: 259; Deniz, 2000:39-43).

Kula halılarında da geleneksel desen etkilenmiş özellikle bu dönemde dokunan örneklerde Ladik, Kırşehir, Mucur, Gördes ve Bergama gibi diğer yöre halılarının etkileri görülmüştür. (Deniz, 2006:349-350).

18. yüzyıl ve sonrasındaki değişim tarihsel sürece göre şu şekilde gerçekleşmiştir;

16.-18.yüzyıllarda yün malzeme ile seccade tipinde ve Türk düğüm tekniği ile dokunan Kula halılarının dm^2 'deki düğüm sayısı da 32x42 ve 35x45 şeklindedir. Bazı örneklerde düğüm sayısı daha yüksektir. Malzeme ve teknik bakımından 19. yüzyılda da 18. yüzyılın geleneği devam etmiştir. Ancak 16. - 18.yüzyıllarda kırmızıya yakın turuncu, mavi, yeşil sarı ve beyaz renkler yaygın kullanılırken 19. yüzyılda siyah ve "safirool" olarak adlandırılan mavi-lacivert renkleri kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber "Kömürcü Kula" "Selvili Kula" "Bahçeli Kula" (Şekil 9) gibi halıların dokunmasına devam edilirken, bu yüzyılda "Yılanlı Kula" (Şekil 14), halkın kanaviçe desenlerinden etkilenerek oluşturduğu "Çaput Desenli Kula" ve yine çaput desenli olarak ortaya çıkan "Çakıro Gördes" benzeri bir halı olan ve "Çakıro Kula" olarak adlandırılan halı grupları ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda yaygın olarak dokunan başka bir tip halı da yolluk halılardır. Avrupa'daki evlere göre sipariş üzerine dokunan bu halıların deseni, zeminde göl motiflerinin sıralanması ile oluşturulmuştur. Orta zeminde beyaz, bordür zemininde ise "safirool" denilen mavi-lacivert renk yaygın olarak kullanıldığı için "Safirool Halı" olarak da adlandırılmışlardır (Deniz, 2000;43; Deniz, 2006: 337, 341, 343).

19. yüzyılda adı geçen desenlerle irileşmeye başlayan yaprak ve çiçek gibi bitkisel motifler 20. yüzyılda dokunan halılarda, daha gerçekçi bir şekle dönüşmüştür. 18. yüzyılın bordür deseni olan "Hacı Recep suyu" deseninin dokunması da yine 20. yüzyılda oldukça yaygınlaşmıştır. 20. yüzyılda görülen bir

başka değişimde ise, 19. yüzyılda görülen geometrik –S- şekilli ejder motifi, göl motiflerinin yanında yılan şeklinde yer almaya başlamıştır. 20. yüzyılda malzeme olarak pamuk görülmeye başlanmış ve kırmızı, vişne, gri, kahverengi, safirol, yeşil sarı ve beyaz sık kullanılan renkler olmuştur. Bu tarihlerde dm^2 'deki düğüm sayısı 30x45, 32x40, 26x33 şeklindedir (Deniz, 2006:344, 349, 350).

Bu desenler 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950'den sonra dokunan halılar malzeme, renk ve desen bakımından coğrafi yakınlığın da etkisi ile Gördes, Demirci, Yuntdağ, Kozak ve Isparta halılarının özelliklerini göstermeye başlamıştır (Deniz, 2006:350).

1980'lerde Kula halılarının malzemesi yün ve pamuk olmuştur. Tamamı yün malzemeli dokunan örnekler olduğu gibi atkı ve çözgüsünde pamuk kullanılan dokumalar da yaygınlaşmıştır. Halıların dm^2 'deki düğüm sayısı 32x45, 30x50 olurken 18x20 gibi kaba kalitede dokunan örneklerde görülmüştür. Bu rakamlar daha sonra 2002-2004 yıllarında da aynı şekilde devam etmiştir (Deniz, 2006:346-347).

Batı Anadolu'da faaliyet gösteren İngiliz şirketler grubu faaliyet gösterdiği dokuma merkezlerinde yapay boya kullanımını tercih etmiş ve böylelikle geleneksel desenlere zarar vermekle kalmamış, doğal boya geleneğinin de yok olmasına bir başlangıç yapmıştır. Ancak Kula ve çevresinde bitkisel boyacılığı, yörede uygulanan boyama yönteminden dolayı ipliklerin ek kimyasal işleme sokulmasına gerek kalmadığı için desteklemişlerdir (Kurmuş, 1977:146-147; Deniz, 2000:39-43).

Kula halılarının renklerinde görülen değişim ise 1950 ve sonrasında, dokumacıların zamanla zahmetli ve zaman alıcı bitkisel boyacılığı terk etmeleri ve yerini yapay boyacılığın alması ile başlamıştır. Bununla beraber Kula ilçesinde kurulan halı pazarının eski değerini kaybedip zamanla sipariş usulü halıcılığın yaygınlaşması da etkili olmuştur. Sipariş usulü halıcılığın yaygınlaşması renklerin belirlenmesinde tüketici tercihlerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yapay boylarla boyanmış canlı renklere sahip ipliklerin kullanılması ve tüketici tercihleriyle geleneksel renklere uzaklaşılması genel olarak halıcılığımızın yaşadığı

önemli bir sorundur ve geleneksel Kula halılarının değişiminde de önemli bir rol oynamıştır. Bugün Kula halılarında daha çok halı zeminlerinde kullanılan renkler değişmiştir. Geleneksel Kula halılarından Manzaralı Kula halısı olarak adlandırılan ve Şekil 10'da verilen örnekte geleneksel renklerin kullanıldığı ve zemin renginin koyu renk iplik kullanılarak dokunduğu görülmektedir. Şekil 15'de verilen ve yakın tarihte dokunmuş benzer bir örnekte ise zeminde açık renk iplik yer almaktadır.

Şekil 15. Günümüz Kula Halısı (Manzaralı Kula), (Aygar 2014)

Günümüzde halıcılıkla uğraşan tüccarlar ve İlçe Belediyesinin çabaları ile devam eden yöre halıcılığında, büyük ölçüde geleneksel desenlere sadık kalınsa da zaman içerisinde motiflerde bazı bozulmalar yaşandığı görülmüştür.

Kula halılarının motif ve desenlerinin dokunmasında belirlenen en büyük değişiklik günümüz Kula halılarının dm^2 'lerin deki düğüm sayısında oluşan değişim ile ortaya çıkmaktadır. 18.yüzyıla tarihlendirilmiş Kula halıları 32x45, 35x45ve daha yukarı kalitede dokunmuş olup 19. yüzyıl da aynı özellikleri devam ettirmiştir. 20.yüzyılın başında görülen halı kaliteleri ise 30x50, 32x40, 26x33 olup genellikle daha yoğun olarak 30x40 kalitesi kullanılmıştır. 1960'lı yıllarda ise halılardaki düğüm sayıları 22x28, 26x33, 32x45, 30x45 ve 50x50 şeklinde 1980'lerde ise 32x45, 30x50, 18x20 olmuştur (Anmaç, 1997:41). TS 43 numaralı "El Dokuması Türk Halıları" isimli standarda göre de düğüm sayısı ince sınıf el dokuması halılarda 30x50, orta sınıf el

dokuması halılarda 26x33, olan Kula halıları (Anonim 1992b) bugün bu rakamlara yaklaşık dokunmakla birlikte geçmişten bu yana farklı değerlerde dokunmuştur. Bu farklılıklar da motiflerin zeminde yerleştiriliş biçimini etkilemiştir.

Geleneksel Kula halılarında Manzaralı Kula olarak bilinen halı incelendiğinde (Şekil 10) dm^2 'sinde 30x45 düğüm sayısının olduğu görülmektedir (Anonim, 1992a). Ancak Şekil 15'de verilen ve yakın tarihte dokunmuş aynı desenli örneğin dm^2 deki düğüm sayısı ise 28x32'dir. Bu durum motiflerin yerleştirilişini dolayısıyla desen özelliklerini etkilemektedir. Bu örnekte çiçekler daha irileşmiş ve ortada yer alan gemi motifleri iki sıradan tek sıraya düşmüştür.

Desen özelliğinin etkilendiği bir başka örnek de Şekil 16a ve 16b'de verilen halılarda görülmektedir. Şekil 16a'da yer alan halıda "çınar yaprağı" motifleri bordürde ve mihrap köşelerinde yer almakta, Şekil 16b'de verilen yakın tarihli Kula halısında ise aynı motif sadece mihrap köşelerinde ve biraz daha kaba şekilde yer almaktadır.

Şekil 16a

Şekil 16b

Şekil 16. a: Geleneksel Tek Mihraplı Kula Halısı (Anonim, 1992)

b: Günümüz Kula Halısı, (Aygar 2014)

Bununla beraber günümüz Kula halılarına yeni motifler de dahil olmuştur. Şekil 17'de daha önce geleneksel halılar arasında olmayan ancak son zamanlarda dokumacılar tarafından yöre halıcılığına kazandırılan bir örnek görülmektedir. Seccade tipinde olan bu dokumada yanlarda iki sütunun taşıdığı yuvarlak bir mihrap kemeri ve mihrap zemininde de lüks lambasından esinlenerek oluşturulmuş ve bitkisel motiflerle zenginleştirilmiş bir lamba motifi yer almaktadır (Şekil 17).

Şekil 17. Lüks lambalı Kula 2014, (Aygar 2014)

4. SONUÇ

Günümüzde geleneksel Kula halılarının dokunması büyük ölçüde terk edilmiştir. Sadece ilçe merkezinde tüccara dokuma yapan birkaç aile ve İlçe Belediyesi dışında bu sanatı yaşatan ve sahip çıkan kimse kalmamıştır. İlçe belediyesinin Halk Eğitim Merkezlerinde dokuttuğu günümüz örnekleri de bu kültürü yaşatmak adına yapılan son çalışmalar olarak Kültür Evi'nde sergilenmektedir Bugün dokunan çok az örneğin de özellikle renklerinin ticari kaygılar ön planda tutularak tüketici tercihlerine göre şekillendirilmesi geleneksel renk özelliklerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Bitkisel boyacılığın bırakılarak daha kolay olan yapay boya kullanımının artması da bu durumun bir diğer sebebidir. Geleneksel desen tüccar ve İlçe Belediyesinin çalışmaları ile korunmaya çalışılmaktadır. Ancak yine de motif ve desenler de değişimin görülmesi bunun çok

yeterli olmadığını göstermektedir. Araştırma ile ulaşılan sonuç, el dokuması halıcılığın yaşadığı sorunların bütün yörelerde olduğu gibi Kula'da da ciddi boyutlara ulaştığının bir göstergesidir. Ciddi önlemler alınması ve bu köklü geleneğin yok olmasına müsaade edilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim, (1992a). **Turkish Handwoven Carpets**, Katalog No: 1-5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anonim, (1992b). **Tekstil yer döşemeleri-el dokuması halılar-Türk halıları**, TSE Yayını No: 43, Ankara.

Anonim, (2000). **Manisa**, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası ile Organize Sanayi Bölgesi Yönetim Kurulu Başkanlığı Yayını, Manisa.

Anmaç, E., (1997). **Geçmişten Günümüze Kula Halılarının Teknik ve Sanatsal Özellikleri ve Yeni Tasarımlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir.

Anmaç, E., (1999). **Kula Halılarının Kompozisyon Özellikleri ve Kula Halılarında Kullanılan Motifler**, Erdem-Halı Özel Sayısı I., Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Kültür Merkezi. Cilt: 10, Sayı: 28. 15-22s., Ankara.

Aslanapa, O., (1987). **Türk halısının bin yılı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 235 s., İstanbul.

Aslanapa, O., (1993). **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Aslanapa, O., (1999). "17. Yüzyılda Türk Halı Sanatının Gelişmesi", **Erdem-Halı Özel Sayısı I**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Kültür Merkezi, Cilt: 10, Sayı: 28. 23-26 s., Ankara.

Aytaç, Ç., (1997). **El Dokumacılığı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Aytaç, A., (2006). **Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı**, Anka Basım Yayın Ltd. Şti., Konya.

Bayraktaroğlu, S., (1999). "Seccade", **ERDEM Dergisi**, Halı Özel Sayısı I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Kültür Merkezi, Cilt: 10, Sayı: 28. 57-64 s., Ankara.

Deniz, B., (2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 215, 284.

Deniz, B., (2006). "Geçmişten Günümüze Kula Halıları", **Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu Bildirileri**, Kula.

Eldem, V., (1971). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara.

Tosun, İ., (1986). **Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönü ile Kula**, Karınca Matbaacılık ve Ticaret. Ort. İzmir.

Yazıcıoğlu, Y., (1992). **El Dokusu Halıcılık**, Tisamat Basım Sanayi, Ankara.